

РЕЦЕНЗІЇ

Лариса Горболіс, проф. (Суми)

«Мені цікаві людські життя»

(Петро Сорока «Жезл і посох». – К.: Український пріоритет, 2015. – 335 с.)

Книга «Жезл і посох» П. Сороки об'єднує під однією обкладинкою два історичні твори, написані у формі діаріушів, головними персонажами яких виступають Іван Мазепа і Тимофій Бордуляк.

Шанувальникам творчості Петра Сороки відомо, що діаріуш – близька форма викладу для цього письменника, автора серії «Денників». У такій близькості прихована небезпека трафаретизування чи зниження порогу індивідуалізації манери письма. Проте завдяки багатому фактажу, доволі об'ємній характеристиці доби, специфіці занять і різногранному світогляду авторів щоденникових записів (від імені кого вони ведуться) виклад кожного діаріуша самобутній і оригінальний. Петро Сорока зумів осягнути й відтворити специфіку тих непростих часів, коли жили і творили постаті, які близькі йому за духом, переконаннями, життєвими принципами, відданістю Україні. З цього погляду покажемо епіграф до книги : «Твій жезл і посох – вони мене втішать» Псалом 22. «Жезл і посох» – це розмисли про складні часи, коли Іван Мазепа і Тимофій Бордуляк – кожен у силу своїх здібностей, прагнень і можливостей – творили Україну.

В історичному творі «Жезл» відома історична особа, полтавський полковник Федір Жук веде щоденникові записи, умовно об'єднані трьома частинами: «Будитиму зорю ранкову», 1714», «У тіні хреста, 1715 р.», «Душа при свічі, 1716 р.». Він має намір розказати правду про Україну, хоча іноді, як свідчить, наприклад, запис від 22 жовтня 1716 р., це йому видається безглуздим заняттям. У записах зафіксовані емоційні епізоди з деталями і корпусом переживань про долю близьких, рідних, про Мазепу і його оточення, про Сірка, який часто приходить до Жука у сні, бо, на переконання автора записів, «не було в моєму житті тяжчого гріха за арешт Сірка» (с. 116).

Картини з життя України та історії роду Жука різноаспектні в проблемно-тематичному плані та інформативно насичені. З емоційних оповідок досвідченого вояка-українця постають грані образу І. Мазепи – поміркованої, розсудливої, хитрої, мовчазної, складної, мало доступної для розуміння людини. Звернення Федора Жука до діаріуша на схилі віку, коли автор уже відійшов від громадських та військових справ, – це спроба розповісти пізнане, поділитися досвідом, зацентувати на важливому, що може посприяти сучасному українцеві у вирішенні певних проблем, адже чимало порушених питань є актуальними на сьогодні. Окремі події, факти, епізоди з життя Мазепи він ніби бачить під мікроскопом, із відкритою проєкцією на майбутнє, застерігаючи від небезпеки, акцентуючи на помилках. Записами промовляє філософ, заглиблений в українську історію українець, який знає ціну відступу, поразки й перемоги: «По цій землі усе важче мені ходити – ніби наступаю на кістки мертвих» (с. 30). У цих рядках синтезовані відчуття одвічної злитості з землею, історією, майбутнім України і титанічна відповідальність за долю України.

У щоденникових записах Жука-аналітика виразно простежується лінія промовистих фактів-застережень, як-от: «Де проходять московини – там завжди залишається страшне спустошення і румовище... Всіх лякає ця дика темна азійська сила» (с. 39), а згодом із тривогою додає: «А це означає, що піднімуть вони під себе все краще, що є в нашому краї, постинають голови горді й чесні. А решту перетворять на собі подібних» (с. 62). І далі сумна констатація: «Наймерзенніша московська збродня запруджує Україну» (с. 81). Жука, як і Мазепу, хвилюють питання зрадництва, а також проблеми, пов'язані з нашою ментальністю: «Ніхто так у нашій біді не винен, як ми самі» (с. 69). Такі та подібного змісту тези – результат багаторічних спостережень, узагальнень, що мають допомогти свідомим українцям у виборі, вирішенні нагальних питань, а також у процесі поглибленого пізнання себе – своїх хиб і достоїнств. Настрої Федора Жука не завжди оптимістичні. «Нема сьогодні України», – пише він 25 березня 1714 р. Показові записи від 2 грудня, 25 грудня 1714 р. – це своєрідні «ментальні картки», які посутньо доповнюють образ українців, розкривають нашу неперепутну сутність: «Батько на схилі віку боявся не так смерти, як того, що робитиме на небі, де нема ні

землі, ні плуга, ні списа. Потім завжди, коли я ходив за плугом, то чув не вітер у себе за спиною, а важкий подих батька» (с. 47).

Причетних до творення української державності Федора Жука й Івана Мазепу хвилюють проблеми, що можуть стати у майбутньому причиною поразки українства: «Це вже в нашій крові – ляк і осторога» (с. 67), «Час колінопреклоніння і доносів... Уже й людської мови не чути, скрізь сквернослів'я і грубий московський мат» (с. 81), «Те, що одне покоління в Україні здобуває, інше втрачає – і так без кінця. І не буде тому краю і впину» (с. 114). Такі записи підсилюють амплітуду філософської зорієнтованості щоденникових записів Федора Жука, підвищують поріг довіри до автора рядків – ревного вболівальника за долю України.

Діаріуш Тимофія Бордуляка також складається із трьох частин: «Тягар, 1930», «Ярмо, 1933», «Під кривлею Бога небесного (духовні пошуки) 1936». Письменник потрактовує свою працю як останній літературний твір, як «найгострішу потребу душі» (с. 246). У щоденникових записах Тимофій Бордуляк постає як священик, письменник, просвітник, чоловік, батько, людина з усталеними переконаннями і водночас сумнівами, що не полишають його, вже літню людину. Чесний священик гарував на землі не менше, ніж його парафіяни. А це забирало призначені для творчості дорожні сили і час.

Кожна частина щоденникових записів має свій настрій; і він змінний, хоча настроєва домінанта простежується доволі чітко. Стиль «говорить» про автора і його добу – це важливо. Стиль діаріуша й творів Бордуляка має внутрішній енергетичний зв'язок. Чи не тому «Посох» читається з особливим зацікавленням, як вперше твори прозаїка. У доробку Бордуляка є кілька показових речей, що надовго асоціюватимуться з його іменем (як «Інтермецо» з М. Коцюбинським), – «Самітна нивка», «Вістка», «Бідний жидок Ратиця», «Дай, Боже, здоровля корові».

З історичного твору «Посох» Петра Сороки постає образ Тимофія Бордуляка, який любив життя, пейзажі, наївне малярство, племанію, дружину, дітей, свій будинок із дрібничками, «од яких засвічується душа» (с. 197). Він любив світ і ближніх, що потверджують колоритні, з високим ступенем емоційності (як і низка оповідань письменника) «антропологічні замальовки» про дядька Лилика, Федора Черемху та ін. Невимушеність нарративу в

матеріалі про Гладиловича і його настійливі наполягання писати; публікація в «Зорі»; студювання мов; робота над перекладами; відомості про письменницю Іванну Блажкевич, «жінку, яка приносить щастя» – ці люди і факти у скупій академічній біографії митця трафаретні, а в історичному творі Петра Сороки живі.

Доба Тимофія Бордуляка проступає через долі людей – освічених і малописьменних. Удивляння в людину – це характерно для Тимофія Бордуляка – письменника і священника. Його хвилювало й потім просилося на папір те, що вражало та непокоїло. Тому твори й щоденникові записи – матеріал чесний і відкритий.

Імпонує відвертість Тимофія Бордуляка, для якого – як письменника! – потрібне визнання (і матеріальне, бо жити треба; і визнання колег, і читачів; без цього митець гиріє духовно, депресує). «Де той читач в Галичині сьогодні?» (с.198 – 199), – не без розпачу запитує письменник. Це одна з *ключових* проблем тогочасся. І не лише для Тимофія Бордуляка, але й для Лесі Українки (чтимої, але не читомої), і для М. Коцюбинського.... Треба було виховувати, вчити українського читача сприймати й розуміти твори такого рівня митців.

Зрозумілі думки Бордуляка про те, як важко було «вистояти і не занепасти духом», а також правдиві його переживання чи не пригасає його талант. Пригасає! Це був талановитий митець, який міг бути непоганим перекладачем (кому в селі потрібні були його мови, окрім нього самого та його дітей?) і яскравим письменником першого ряду. Його твори високо цінували не лише Іван Франко, Осип Маковей – прозою письменника цікавилися Леся Українка й Ольга Кобилянська (планувала подати у збірник для німецької публіки – вибагливої публіки). Але обставини й матеріальна скрута завжди стояли на перешкоді Бордулякові.

У творі Петра Сороки цікаві матеріали з психології творчості, погляди на модернізм і на функціональну призначення екстремальних ситуацій в художніх творах, а також ...про ангела і долю.

В останній частині щоденникових записів Тимофій Бордуляк особливо глибокий. Матеріал відкриває приховану для багатьох читачів грань цієї неординарної постаті. Ця частина потребує неодноразового прочитання і перепрочитання, бо в ній є *щось*, що вабить. Розділ насичений життєвими сентенціями,

епізодами з життя, спостереженнями, думками про безповоротну плинність життя (ця думка в Тимофія Бордуляка, напевно, і від усвідомлення нереалізованості). Читати це треба неспішно, вдумливо, аналізуючи...

Письменникові потрібне було спілкування, відповідне середовище. Звісно, він багато робив і зробив як священик, але за кращих обставин він був би письменником рівня М. Коцюбинського, І. Франка. І зробив би для українського народу не менше. У нього був потенціал. А відстань, яка розділяла його від культурних центрів, була суттєвою перепоною. У деяких селах (про це він писав у листах) навіть пошти не було. Хоча така вразлива і спокійна натура чи не загубилася б у місті? Не загубилася б, позаяк Тимофій Бордуляк мав нестримне бажання працювати в літературі. Це тримає талановитих людей.

Записи Тимофія Бордуляка містять чимало мудростей про людські чесноти, сенс життя, призначення людини на землі, про письменника і Слово: «Важко бути чесним, принциповим і совісним у безчесному, безпринциповому і спідленому світі» (с. 230), «Коли спідлюється письменник, валиться світ» (с. 230), «Мудрість... в тому, щоб сьогоднішній день зробити спокійним і світлим» (с. 239), «Як боротися з... важкістю душі?» (194), «Самотня людина – се майже завжди драма» (с. 195) тощо.

З огляду на тематику, проблематику викладеного у діаріушах матеріалу є підстави говорити про спільне в обох творах. Прикметна передбачливість (з нотками занепокоєння) Федора Жука й Тимофія Бордуляка. «Чи вціліють церкви, збудовані Мазепою?», – занепокоєний Жук (с. 46). А Бордуляка хвилюють війни: «Ще не зажили рани попередньої війни, а вже пахне у повітрі новою бойнею. І се буде набагато страшніша різня, ніж попередня... Кожне покоління на землі переживає свою війну. В цьому є якась зловісна приреченість... якщо спалахнула перша світова війна, то спалахне друга і третя і так аж до кінця світу. Хіба втрутиться Господь і обірве кривавий плин» (с. 222). Обдаровані люди (воjak і письменник) мали аналітичний розум, володіли здатністю за допомогою частини побачити ціле, логічно зв'язати причину і наслідок тощо. І навіть якщо припустити, що в наведених вище міркуваннях (а їх у творах чимало) випрозорюється позиція П. Сороки – українця початку ХХІ ст., то

все ж спростовувати думку про аналітичний розум цих людей не варто. Обидва автори діаріушів глибоко розуміють важливість своєї справи – служити людям, розповісти про минуле, поділитися досвідом, «щоб нащадки знали, як важко жилося їхнім попередникам у минулі часи, і – вільні та щасливі («у сім'ї вольній, новій») не забували, що таке неволя, чужинська окупація і кріпацтво» (с. 201), щоб наступні покоління українців знали, «як важко доводилося письменникові бездержавної нації» (с. 201).

Федір Жук і Тимофій Бордуляк – це глибокі філософи, віруючі люди, у роздумах яких синтезовані багаторічні знання і досвід: «Що людина без жалю?» (с. 28), «Не пізнавши гріха, не відчуєш радості очищення» (с. 60), «Зло ніколи не спинити злом» (с. 223). А їхні відчуття часу взагалі тотожні: «Час нараз ніби зник, його більше не існує» (с. 55 – Жук), «Часу більше немає. Він ніби зник чи я розчинився у ньому?» (с. 200 – Бордуляк). Кожен із авторів діаріушу – творець української історії, державності, а отже, ревно переймається проблемами, від яких залежить подальша доля України: «Множиться число харцизів безрідних. Народ наш перетворюється на безсловесне стадо: з таким роби, що хочеш – не писне, за ніж не вхопиться» (с. 46 – Жук), «Хрунівство – наше одвічне лихо» (с. 200 – Бордуляк).

Літературознавці вже встигли назвати історичні твори П. Сороки «Жезл» і «Посох» романом-мозаїкою і романом-колажем. Такі жанрові означення вповні прийнятні, адже не варто зв'язувати те, що, можливо, і самі автори діаріушів не могли зв'язати чи пояснити. Калейдоскоп подій, епізодів і фрагменти доль різних людей надають творам повноти.

Не можна погодитися з думкою літературознавця Р. Галицької про те, що кожен із творів можна читати з тієї сторінки, на якій відкриється (див. с. 5). За такого читання цілісність образів усе ж утрачається, адже в щоденникових записах дрібниць немає (навіть якщо в них ідеться, на перший погляд, про буденні речі), бо на папір завжди лягає те, що вражає, тривожить, непокоїть чи захоплює. А це не дрібниці – творчі люди добре знають.

І останнє. Обоє оповідачів володіють умінням слухати «натхненний і світлий гімн небесам, красі та радості життя» (198), бачити світ під мікроскопом, коли, скажімо, «табун коней пролітає степом, залишаючи за собою мертвих мурах» (с. 45). Деякі описи

природи багатопластові, з сюрреалістичними штрихами: «...осі і метелики сідають на тебе, комахи заповзають у ніс і вуха, – ще трохи і ти станеш землею, крізь тебе почне проростати земля» (с. 88). Така візія природи – від П. Сороки, автора поетичної збірки «Лісові псалми». Уважний читач із коротких речень-намистинок із двох історичних романів легко утворить приховано-інтимне поклоніння Дереву.

Читаючи «Жезл і посох» П. Сороки, потрапляєш в атмосферу затишку й захищеності, хоча твори про непрості долі людей. Чому тоді таке відчуття? Чи не тому, що П. Сороці, як і авторам діаріушів, «цікаві людські життя» (с. 286). А може тому, що записи писані літніми людьми, які *відбулися* і на схилі літ запрагли розповісти про себе й поділитися безцінним досвідом, як бути щасливим, як перебороти біль, страх, страждання...

Микола Ткачук, проф. (Тернопіль)
Мирослава Зимомря, доц. (Дрогобич)

Вагомий причинок до міжкультурної взаємодії

(«Polski coraz bliżej. Kurs języka polskiego dla początkujących». – Микола Ярмолук, Леся Біленька-Свистович, Єжи Ковалевський. – Чернівці: Букрек, 2013. – 340 с.)

З набуттям Україною статусу незалежної держави активним стало поширення її міжнародних зв'язків. Її становлення та визнання української мови як державної зумовило потребу системного осмислення саме українознавчого підходу до ролі мови у житті народу й суспільства загалом. Водночас гуманізація освіти спричинила відмову від вузького трактування прагматичних тенденцій вивчення як споріднених, так і неспоріднених мовних систем. Тому й закономірною постає засада, що дає можливість розглядати крізь світ чужоземної мови культурну спадщину того чи іншого народу, його історію, духовні цінності, культурологічне світовідчуття поколінь. У цьому контексті привертає увагу видання, що має чітко дієве міжпредметне тло.